

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

De Eugraphio Terentii interprete

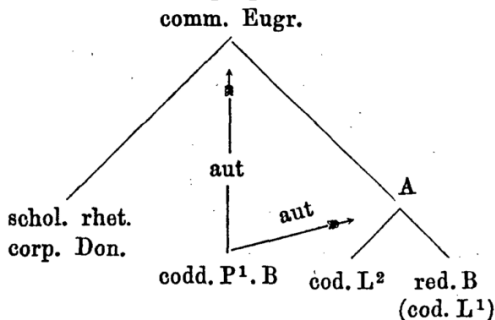
Gerstenberg, Heinrich

Jenae, 1886

IV. De aetate Eugraphii

Andr. III, 2, 31: cod. uterque: „a me“; corp. Don. rectissime: „famae“. (cf. p. 66 adn.). —

Quae scholia corporis Don. e libro Eugr. eo fluxerunt, in quo loci hi sani erant; contra codd. L¹ et L² corruptelae communes ita explicandae sunt, ut uterque ad unum eundemque archetypum regredia-
tur, in quo corruptelae hae iam erant. Jam cum cod. L¹ unicum red. B exemplum adhuc cognitum sit atque codd. P¹ et B, quos red. A simillimos esse statuimus, ipsius commenti vere Eugraphiani exempla esse possint (cf. p. 16), hanc tabulam proponimus:

Huic argumento gravissimo necessitas ex comparatione demum ceterorum codicum afferri poterit; tamen sic quoque sententiae a nobis prolatae magnum pondus afferri existimamus.

IV.

De aetate Eugraphii.

§ 27. Neque Faernus neque qui eius editionem curavit, Victorius de Eugraphio praeter nudum nomen quidquam investigaverunt. Primus Lindenbrogius in elogiis veterum (ed. Ter.) Gerberti epistolam XI¹), in qua Eugra-

1) Gerberti opera omnia. ed. A. Ollerisius Paris. a. 1867.

phii mentio fit, attulit addiditque haec: „Gerbertus hic postea PP. factus Sylvester dictus fuit vixitque sub Othone III. Imp. circa A. C. DCCCCXCVIII.“ Paulo post Casp. Barthius eodem Gerberti loco usus „Eugraphium istum non obscurum medio aevo grammaticum fuisse“ censuit (advers. libr. XV, 1); atque indidem posteriorum sententia emanasse videtur, Gisb. Cuperi (observ. libr. I, 18), Joh. Alb. Fabricii (bibl. lat. tom. I, 3 adn. g), Christoph. Saxii (onomast. litt. II p. 163), qui Eugraphium sub Othone III imperatore circa annum 998 fuisse auctores sunt; neque Westerhovium (ed. Ter. praef. p. X) aliud efficere voluisse putamus.

Qua a superiorum sententia primus Brunsius (ed. Ter. I praef. p. XVIII) sequente Suringario (l. c. I p. 87. 88) iure optimo ita discedit, ut ex eo, quod Gerbertus Eugraphii mentionem faciat, quidquam colligi posse neget nisi hoc: Eugraphium non post Gerbertum fuisse; ergo multo ante hunc eum vivere potuisse dicit. Sed ipsi rem accuratius inquiremus; Gerberti illa epistola XI haec est:

„Gerbertus quondam scholasticus Ayrardo suo salutem. Petitionibus tuis annuimus. Nostra ut exequaris negotia velut propria monemus. Plinius emendetur, Eugraphius recipiatur, qui Orbacis et apud sanctum Basolum sunt, perscribantur“¹⁾.

Hanc epistolam, qui de Gerberti epistolarum tem-

1) „Eugraphius recipiatur“ quid sibi velit, parum perspicuum est. Ex Plinii emendandi mentione et verbis sequentibus Gerbertum non de viris, sed de eorum libris verba facere Brunsius recte conclusit. Ergo de opere quodam Eugraphii praeceptum datur. At quale praeceptum? Brunsius (p. XIX) legendum esse proposuit „rescribatur“, quod idem atque „describere“ significare voluit. Quam coniecturam Baehrius (cf. Erschii et Gruberi encyclop. s. v. „Eugraphius“) suo iure refutat; ipse „recipere“ pro descri-

poribus scripserunt, Hockius ¹⁾, Rog. Wilmannsius ²⁾ Ollerisius ³⁾ a Gerberto, qua fuerit coenobii Bobiensis abbas aetate vel certe priusquam fugitivus Remos pervenerit, scriptam esse inter se consentiunt. Jam cum Gerbertus ab Othone II. abbatiam Bobiensem a. 982 acceperit et circa eius mortem, sive cum Hockio anni 984 initium sive cum Ollerisio anni 983 exitum ponimus, ex Italia inimicorum insidiis expulsus Remos confugerit, epistolam illam ante a. 984 datam esse pro certo habemus, quo fit, ut Eugraphius non ante a. 998, sed ante a. 984 floruerit.

Hanc Eugraphii mentionem a Gerberto factam ab Umpfenbachio, qui eam (ed. Ter. praef. p. XLIII) tamquam prorsus dubiam despicit, paucis defendamus. Ille epistolae locus nonne alio de Eugraphio dici potest? Et nominatur inter sanctos mensis decembris Eugraphius quidam eiusque vita nondum edita codicibus haud paucis ⁴⁾ servatur; sed eius nomen in cod. Par. graec.

bere positum (significationem verbis linguae vernaculae his: „copieren, abschreiben“ reddit) retinet. Neque vero hanc verbi „recipere“ significationem aut apud Gerbertum aut apud alium reperimus. Fortasse ad bonum sensum ita pervenimus, ut ad „recipere“ animo suppleamus „in librum“ vel simile aliquid, veluti, si Gerbertum ex consuetudine aetatis (cf. cod. P²) in unum codicem complurium scriptorum opera colligenda curasse et de hac re cum Ayrardo iam ante egisse statuimus, facile illud „Eugraphius recipiatur“ pernoscitur.

1) „Gerbert oder pabst Sylvester II und sein Jahrhundert“. Vindob. a. 1837 p. 63—65. 189—199.

2) Cf. Rankii „Jahrbücher des deutschen Reiches unter dem sächs. Hause“. Berol. a. 1840. vol. II, 2 p. 7 et exc. I p. 144. 145.

3) Gerberti vita l. c. p. XLVI. LV—LXV et adnot. p. 485—501.

4) Cod. Par. graec. 1461. 1466. 1553 etc. cf. catalogue des manuscrits grecs de la biblioth. de l'Escorial

1461 (saec. XI) et suppl. graec. 563 (saec. XI), quos Gundermannus liberalissime inspexit, non *Εὐγράγιος*, sed *Εὐγραφος* est atque hic, Menae Hermogenisque aequalis, saec. III Maximino imperatore vixit. De hoc igitur cogitari non potest. Neque alicubi nomen Eugraphii exstat.

Contra Gerbertus quanto ardore ad litterarum antiquarum studium inflammatus fuerit quantaque cum industria veterum scriptorum exempla oblitterata undique investigaverit, luculentissime ex ipsius epistolis cognoscitur (cf. ep. 78. 188. — 6. 76. 124. 142. 157. 213. cf. Büdingerii „über Gerberts wissenschaftliche und politische stellung“ Marb. a. 1851. Hock. l. c. p. 144—147); atque inter disciplinas eum arti rhetoricae principem locum attribuisse et nonnullis epistolarum locis (cf. ep. 115 etc.) et a Richerio Gerberti discipulo docemur (cf. eius hist. libr. III, 47 in Pertzii monum. Germ. hist. V p. 617), qui Gerbertum poetarum studio ad artem rhetoricam ediscendam summum momentum adscripsisse tradit. Nonne igitur Gerbertus Eugraphium sequi videtur? Ergo illam Eugraphii mentionem a Gerberto factam optime de Eugraphii commentario Terentiano intellegi posse contendimus.

Minus aperta de Abbonis Floriacensis loco cod. L² a Petavio allato (cf. p. 5) res est, quo argumento Westerhovius utitur; neque enim aut in epistolis nobis servatis aut in ceteris eius libris Eugraphii nomen invenimus. Neque omnino hac Petavii adnotatione novi quidquam colligi potest, quoniam Abbo Gerberti aequalis fuit ¹).

Ex argumento eo, quod Umpfenbachius (praef. p. XLIII) profert, de aetate Eugraphii constituenda idem

par E. Miller. Par. 1848: no. 307. y. II, 2. fol. 127—152.

1) Abbo a. 988 coenobii Floriacensis abbas factus post sedecim annos (a. 1004) diem supremum obiit.

cognoscitur: is enim ex cod. B aetate Eugraphium aut ante aut ipso saeculo decimo floruisse efficit; quod idem ex ceterorum codd. aetate concludi potest, quos fere omnes saeculi decimi esse enarravimus.

Restat Baehrii sententia l. c. publicata. Is enim Brunsum secutus Eugraphium priore quam saeculi decimi aetate vixisse dicit atque argumentis certis non adhibitis, sed commenti habitu pretioque generaliter considerato et aestimato librum saeculo quinto sextove vel etiam paulo posteriori tempori attribuit.

Jam ut ipsi quaestionem de Eugraphii aetate ineamus, ab hac Baehrii sententia ordimur eique assentimur. Nam et ipsi commentarios perlustrantes tam recenti aetate, qua superiores voluerint, eos scribi potuisse negamus; neque enim saeculo nono decimove commentarii tales, quales Eugraphianos esse vidimus, etiamsi optimi fontes suppeditaverint, componi potuerunt. Ergo cum Baehrio Eugraphii commentum saeculo quinto sextove exortum esse censemus.

Sed haec aestimatio arbitriumque, non argumentatio est. Quaeritur, num argumenta exstent.

§ 28. Primum de tempore eo, quo corporis Don. forma nobis tradita plena fuit, certi aliquid statuere conemur; inde, ante quod tempus Eugraphius fuerit, conicere posse nobis videmur.

Ex codicibus de aetate corporis Don. pauca efficiuntur; nam cod. Par. 7920 antiquissimus saec. XI, ceteri saec. XV sunt. Sed Usenerus (mus. Rhen. XXIII p. 496, cf. Teuberii commentationem p. 12) ex scholiorum Bembinorum comparatione conclusionem sumpsit. Haec scholia ad margines cod. Bembini adscripta, cum aetas iis maxime venerabilis sit, summi momenti sunt; Umpfenbachius (Herm. II p. 338) ea saeculo octavo, Studemundius (Fleckeis. ann. a. 1868. vol. 97

p. 549) etiam priore tempore in cod. Bemb. recepta esse e scriptura collegerunt. Neque ea variae originis esse viros doctos eos fugit; nam non solum duae discernuntur manus, prior et recentior, a quibus fabulae promiscue adnotantur atque iidem quoque versus vocabulaque eadem diversis interpretationibus tractantur, sed etiam scholia singularum fabularum varia utuntur ratione: in Andr. nulla fere leguntur; ad Eun. satis multa adscripta sunt quaeque magna ex parte Donatianis respondent; permulta ad Ad. adnotata invenies, sed quibus nullus fere cum Donatianis consensus sit; contra ad Phorm. ab initio usque ad v. I, 2, 9 totus fere commentarius Don. in margines codicis transiisse videtur. Atque hoc nobis utilissimum est, nam similitudinem scholiorum Phorm. cum Donatianis tantam esse videmus, ut etiam compluria corporis Don. scholia ad unum locum adiecta in illo codice in unum compilata existant. cf. pr. 9. 26. I, 1, 1. Ergo suo iure Usenerus aetate ea, qua scholia Bemb. compilata sint, corpus Don. conscriptum et formam eam, qua nunc exstet, tenuisse conclusit.

Ad eandem sententiam, aliam ingressi viam, pervenimus. Commentarius Don. in Heaut. qua aetate perierit, parum adhuc scitur. Huic quoque quaestioni ex scholiorum Bemb. consideratione lux quaedam affertur. Nam scholia Bemb. ad Heaut. permulta esse animadvertimus, quibus tam similia in commentariis ceterarum fabularum Don. exstent, ut illa ex his repetita esse manifestum sit. cf. tabulam hanc:

	schol. Bemb. Heaut.:	Don.:
grex	pr. 45.	Ad. III, 3, 8.
vesperi	I, 1, 15.	Phorm. I, 1, 2.
tacere etc.	I, 1, 33.	Eun. V, 1, 4.
prorsus	I, 1, 88.	„ II, 3, 14. Ad. I, 1, 46.
quid ais?	I, 2, 8.	Andr. I, 1, 110.
insimulare	I, 2, 30.	Phorm. II, 3, 12.
nam	II, 1, 13.	Ad. pr. 15.
nobilis	II, 1, 15.	Hec. V, 2, 31.
intervenire	II, 3, 40.	Ad. III, 3, 52.
enimvero	II, 3, 79.	Phorm. V, 7, 44.
misere	II, 3, 124.	Ad. IV, 1, 7.
sis, sodes	II, 3, 128.	Andr. I, 1, 58. Eun. IV, 7, 29.
egregius	III, 1, 11.	Hec. I, 1, 9. (Andr. I, 1, 31).
actum est	III, 1, 47.	Ad. III, 2, 27.
reddere: restituere .	III, 1, 83.	Eun. I, 2, 67. IV, 6, 8. (ordine inverso)

Praetera permulta scholia Bemb. ad Heaut. accedunt, quae et cum Donatianis et cum aliorum scriptorum locis haud mediocri similitudine utuntur. Quibus singulis vis nulla inest. Sed ex magno numero efficitur, ea scholia a compilatore non ex variorum libris, quibus inveniuntur, sed e commentariis quinque Don. nobis servatis hausta esse. Sunt imprimis haec:

	schol. Bemb. Heaut.:	Don.:
cuius	pr. 8.	Andr. V, 4, 29.
differre	pr. 16.	„ II, 4, 5.
nuper	I, 1, 1.	Eun. pr. 9.
proinde	I, 1, 13 (I, 2, 21).	Phorm. II, 3, 35 (con- trarie).
mane	I, 1, 15.	Andr. I, 1, 56.
poenitet	I, 1, 20.	Eun. V, 7, 12.
parcere	I, 1, 87.	Hec. III, 1, 2.
propediem	I, 1, 118.	Ad. V, 5, 7.
narrare	I, 2, 18 (?)	Andr. IV, 3, 19.
quin	I, 2, 19.	Hec. II, 1, 43.
ne	II, 1, 5.	Andr. pr. 17 (etc.).
procax	II, 1, 15.	Hec. I, 2, 84.
grex	II, 3, 4.	Ad. III, 3, 8.
-dum	II, 3, 8.	Andr. I, 1, 2 (Hec. V, 4, 4).
interea loci	II, 3, 16.	„ I, 1, 28 (Phorm. I, 3, 20).
alterae, solae	II, 3, 30 (II, 4, 14).	Eun. V, 7, 3.
capillus	II, 3, 49.	„ V, 2, 20.
obsitus	II, 3, 53.	„ II, 2, 5.
age age	II, 3, 91.	Andr. II, 1, 10.
scilicet	II, 3, 117.	„ I, 2, 14. Ad. III, 4, 4.
comparare	II, 4, 17.	Phorm. I, 1, 7.
o interiectio	II, 4, 26.	Andr. I, 5, 32.
prodere	III, 1, 70.	Hec. IV, 4, 50.
putare	III, 1, 76.	Andr. II, 6, 11. Ad. V, 3, 10.
mihi	III, 1, 98.	Phorm. V, 8, 21.
dissolvere:absolvere	III, 1, 99 (?).	Ad. II, 4, 13 (?).

Quibus ex tabulis hoc elucet: consensus is inter scholia et Don. et Bemb. ad Heaut. adscripta maior atque insignior est, quam ut casu fortuitoque fieri potuerit. Ac ne ita quidem explicatur, ut illa scholia Bemb. ex commentario in Heaut. Don. nunc deperdito hausta esse dicantur; nam quamquam haud paucas adnotationes saepius per commentarios Don. repeti et illorum scholiorum unum alterumque etiam in commentario ad Heaut. exstitisse concedimus, tamen tantum scholiorum numerum in unius fabulae commentario repetitum esse ceterorum commentariorum exemplis commoti negamus. Ergo illa scholia similia a compilatore ex libris Don. ad ceteras fabulas pertinentibus in Heaut. transcripta esse constare nobis videtur. Quod qua de causa scholiasta fecit? Una inveniri potest haec: quia scholiasta ille commentarium Don. in eam fabulam non iam habuit, i. e. quia ille commentarius ea aetate deperditus erat, ut scholiasta ex commentariis ceterarum fabularum scholia compilare cogeretur. Itaque scholiastam Bembinum idem fecisse videmus, quod compluribus saeculis post Calphurnius fecit, qui, ut commentarii Don. in Heaut. iacturam suppleret, novum in eam fabulam librum ita composuit, ut cum alia, tum reliquos commentarios Don. exscriberet (cf. Löffleri „de Calph. Terentii interprete“ Argent. a. 1882 p. 46—56).

Sed adhuc aliquid sententiae nostrae obstat. In cod. enim Bemb. ad Heaut. scholia addita sunt, quae ex commentario quodam ad ipsam eam fabulam facto fluxisse necesse est. Dicimus cum alios, tum locos quatuor eos, quibus versus Menandrei Terentianis similes afferuntur: II, 3, 44. 53. 4, 4. III, 1, 32. Nam cum haud exilem commentarium, quo versus Menandri et Apollodori cum Terentianis conferantur, exstitisse cognoverimus (cf. p. 33), haec quatuor cod. Bemb. scholia ad illius commentarii partem eam, quae ad Heaut.

pertinebat, redire apparet. Nonnulla igitur scholia Bemb. in Heaut. ex huius ipsius fabulae commentario derivanda sunt. — Attamen stare nostram sententiam dicimus. Neque enim scholia Bemb. quin, ut varii pretii, ita variae originis sint, dubitari potest (cf. Umpfenb. p. 341. Studem. p. 549). Atque variis temporibus a librariis compluribus ea conscripta esse duae manus illae (cf. p. 108) testes sunt, quarum una antiquior, cum Bembini¹⁾ lectiones contra recensioem Calliopianam sequatur, ex libro quodam recensiois Bembinae scholia sumpsisse, altera recentior, cum lectiones Calliopianas et Donatianas praebeat²⁾, e codice quodam recensiois Calliopianae vel potius eius, qua Donatus usus sit, scholia transcripsisse videtur. Sed etiam manus utriusque scholia singulis scriptoribus deberi vario scholiorum pretio atque habitu adducti negamus; atque uno manus recentioris loco certissimum retractationis exstat testimonium: Heaut. I, 1, 91, quo loco scholiastam priorem scripsisse³⁾: „exercirent: resarcirent“, posteriorem vero, quippe qui hoc mente non ceperit, verba et exempla ad vocabulum „exercere“ pertinentia addidisse manifestum est. Putamus igitur variis temporibus ea scholia e commentariis Terentianis corrasa esse, ut etiam scholia ad Heaut. ex parte e commentariis veterioribus derivanda sint; ultimum autem a compilatore eodem, qui et scholia Phorm. Donatiana addiderit, aetate ea redacta esse, qua corpus Don. formam eandem, atque nunc, te-

1) Cf. Andr. IV, 5, 15: „hospite“ libr. Call.: „hopitem“. Eun. I, 1, 6: „pertendis“. libr. Call.: „perficies“. Eun. I, 2, 69: „parere“. libr. Call.: „parare“.

2) Cf. Eun. II, 3, 93. Bemb.: „despectam“. Ad. V, 3, 5. Bemb.: „ilicet“ etc. Utroque loco scholiasta lectionibus Calliopianis usus est his: „despicatam“ et „scilicet“. (cf. Umpfenb. p. 339. 340).

3) Idem scholion Festum afferre vidimus. cf. p. 43 adn.

nuerit, i. e. qua commentarius Don. in Heaut. iam deperditus fuerit.

Ex hac scholiorum Bemb. comparatione ¹⁾ hoc elucet: aetate illa, qua ea in cod. Bemb. margines recepta sint, i. e. saeculo octavo vel etiam priore aetate, corporis Don. formam in universum eandem, quae nunc sit, fuisse, ut et commentarii Terentiani in illud congesti sint et in Heaut. commentarius corpori defuerit. Contra Eugraphium libros commentatorum nondum in unum coniunctos et qui ad Heaut. quoque pertinuerint, adhibuisse supra explicavimus (cf. p. 51. 52). Itaque Eugraphium ante, quam corpus Don. completum et scholia in cod. Bemb. transcripta sint, librum fecisse verisimile est, ut ante saeculum octavum floruisse videatur. At post corpus Don. hac nostra forma instructum nonne et ipsi singuli commentarii Terentiani, e quibus illud compilatum est, nonne in Heaut. saltem libri exstitisse possunt? Ergo Eugraphius nonne etiam post scholiorum Bemb. aetatem fuisse potest? Quod quidem plane reiicere non possumus, ut argumentationem nostram ex hac parte claudicare confiteamur. Quamquam nostram sententiam multo probabiliorem esse quam hoc obicientis confidimus. Nam postquam corpus Don., quo amplissimi atque uberrimi in Terentii fabulas commentarii praebebantur, conscriptum est, reliqui singuli commentarii, quippe qui exiliores essent, superflui itaque neglecti erant, ut eos, si modo aetatem quandam tulerint, paulo post deperditos esse verisimile sit. Neque ulla posterioris aetatis vestigia reliquiasve aut alius veteris commen-

1) Ex comparatione scholiorum Bemb. et commenti Eugr. certi nihil efficitur. Multae inter ea similitudines intercedunt, sed plerisque in corpore Don. responderi videmus, ut comparatio ad bonum eventum non perveniat.

tarii Terentiani aut saltem in Heaut. servati habemus ¹⁾).

Itaque argumentationem nostram, quamvis necessaria non sit, tamen satis probabilem esse censemus, ut Eugraphium ante saeculum octavum vixisse verisimile sit, In saeculum igitur illud, cuius et primus et uberrimus scriptor Isidorus fuit, Eugraphium rettulimus. Quaeritur, num etiam priori tempori argumento aliquo attribui possit. Ad id ipsum supra (p. 44—46. 87. 96. 97 adn.). Isidori origines in comparationem vocavimus. Nam cum Isidori illud opus, quo quasi totius suae et priorum aetatum doctrinae compendium fecit, a plerisque posterioribus exscriptum esse notum sit, num Eugraphius et ipse Isidorum adhibuerit, quaestio haud spernenda est. Nunc quidem cum Eugraphius ex Isidoro nihil hausisse effecerimus, argumentum ex silentio conquisivimus, quo illum ante Isidorum fuisse conicimus.

Sed hic nobis consistendum est, quia ex ceteris temporum illorum libris collatis nihil amplius de aetate ea, ante quam Eugraphius vixit, perscrutari potuimus.

1) Testimonium, quo corporis Don. forma nobis tradita confirmatur, lexicī Terentiani pars illa a Casp. Barthio (advers. libr. XXXVIII, 15) publicata est, qua excerpta ex quinque illis commentariis Don. afferuntur; saepius complures adnotationes in corpore Don. ad unum locum adscriptas a lexicī scriptore anonymo in unam conglutinatas esse videmus; cf. p. 1749 adnot. de vocabulo „alacer“ et Don. Eun. II, 3, 12. Praeclarissimus est locus hic: Barth. p. 1748: „adorior: ex insidiis repente invado. dictum quod corpora subito aggredientium exsurgant atque increcant. adortus: aggressus. omnia haec ex translatione motus (scrib.: „maris“) dicta sunt meta[phoricos]“. cf. Don. Andr. III, 1, 21 et Westerhovii adnot., cui assentimur. Ergo etiam corruptelae corporis Don. in lexicon Ter. illud transierunt.

§ 29. Itaque altera a parte incipere atque, post quod tempus hic noster vixerit, enucleare nobis necesse est.

Ubi de fontibus disseruimus, Eugraphii praecepta rhetorica prope ad Sulpitii Victoris et Julii Victoris artes accedere cognovimus (p. 63. 64. 94. 95); in tractatione redactionum figurarum definitiones cum ex Martiano Capella aliisque (p. 87), tum e Cassiodorii commentariis in psalmos repetitas esse explanavimus atque hunc conexum, cum gravissimus sit, accuratius disceptavimus, ut commentum Eugr. post commentarios illos in psalmos a Cassiodorio factos scriptum esse certum sit. Libros autem hos prima fuisse opera, postquam a negotiis publicis se removerit et in coetum monachorum receptus sit, ipse Cassiodorius in praefatione libri de ortogr. (cf. Keil. G. L. VII p. 143) enarrat, ut ii paulo post annum 540 scripti sint. Praeterea a libris Cassiodorianis de rhetorica et de dialectica, quae „institutionibus lectionum divinarum atque humanarum“ continentur, Eugraphium pendere vidimus (cf. p. 94, 96. 97). Institutiones eae paulo post commentarios in psalmos a Cassiodorio compositae sunt.

Ergo Eugraphii aetatem Cassiodorio et Isidoro circumscripsimus. Sed ex comparatione commentariorum Cassiodorianorum etiam accuratiora conicere nos posse existimamus. Cassiodorium enim figuras novas quaeque in libris profanis non exstent, in scriptura divina esse docere iam commemoravimus (cf. p. 88. 89). Qua nimia religione pietateque inflammatus adeo procedit, ut omnium fere disciplinarum atque praecipue artis rhetoricae notitiam ex libris sacris emanasse dicat. cf. comm. in ps. 144 v. 21: „... hoc Aristoteles acer ingenio aemulatus argumentorum saecularium loca mirabili subtilitate collegit hinc dialectici disputationes suas arctaverunt, hinc oratores velut quaedam

flumina cucurrerunt; hinc poetae decoris floribus ambiuntur; hinc satirici, hinc historici, hinc comici tragicique ditati sunt“ etc. Quin etiam saeculares litteras despicias habere earumque magistros expressis verbis provocare non veretur, ut ad scripturae sacrae cognitionem scientiam suam et omnino totius antiquitatis redire intellegant et agnoscant. cf. comm. in ps. 23 v. 10: „cognoscite, magistri saecularium litterarum, hinc schemata, hinc diversi generis argumenta, hinc definitiones, hinc disciplinarum omnium profluxisse doctrinas, quando in his litteris posita cognoscitis, quae ante scholas vestras longe prius dicta fuisse sentitis“. cf. comm. in ps. 31 v. 10: „venite, oratores, qui negotia humana artificiosa subtilitate tractatis“ etc. Igitur hanc Cassiodorii rationem fuisse intellegimus, ut litteris humanis earumque magistris quasi certamen bellumque inferat.

Quibus a commentariis Eugraphium adeo pendere perspeximus, ut eas potissimum figuras, quas Cassiodorius tamquam novas quaeque in libris profanis aut non aut rarius inveniantur, in libris sacris cumulate suppeditare explicat tritasque novis definitionibus exornat, ut eas potissimum figuras una cum definitionibus, definitiones dialecticas aliaque exscribat et apud Terentium quoque adhiberi demonstret. Praeterea, ut id repetamus, Terentii et Vergilii virtutem oratoriam initio commentarii expressis verbis praedicat et quasi in exitu (Phorm. V, 8, 1) statuum figurarumque multitudinem, qua fabulae Terentianae ornatae sint, aperte collaudat, et per omnes fabulas ad hoc quam enixissime se applicat, ut, quot rhetorum formae quotque figurae quanta cum industria artificioque a Terentio usurpatae sint, in omnium oculos producat. Quid? cum hic commenti habitus sit, Eugraphius Cassiodorio nonne ut adversario respondere atque Terentii exemplo adhibito poetas veteres litterasque antiquas quasi a Cassiodorii insimula-

tionibus calumniisque defendere ac purgare videtur? Conicimus igitur Eugraphium librum hoc ipso studio incensum scripsisse, ut eum Cassiodoriano opponeret, ut eius de litteris saecularibus dicta tamquam falsa atque ementita repelleret, ut litteras antiquas ac maxime poetarum opera tutaretur.

Huic coniecturae haud parvam probabilitatem addi putamus eo, quod per libros Eugr. nullum doctrinae Christianae vestigium cognoscatur, id quod saeculo sexto fieri per se satis mirum est, sed hac nostra coniectura, qua Eugraphium Cassiodorii, qui inter patres Christianos suae aetatis praeclarissimus erat, rationes refutare voluisse censemus, optime explicatur. Ac ne in eo quidem offendendum est, quod Eugraphius in libro non aperte Cassiodorio contradicit palamve impetus in eius rationes facit; nam Cassiodorius Senator, qui dicitur, in rebus et publicis et ecclesiasticis suae aetatis princeps eiusque praecepta totius ecclesiae Christianae erant, ut qui in Cassiodorium verba fecit, quasi nomen Christianum oppugnaret.

Hac nostra coniectura inducimur, ut Eugraphii aetatem propius ad Cassiodorium quam Isidorum admoveamus. Ergo Eugraphium rhetorem Cassiodorii aequalem natu minorem fuisse et medio saeculo sexto vel paulo post medium commentarios Terentianos scripsisse contendimus.
